

Әдебиеттану / Literary studies / Литературоведение

ҒТАР 17.82.09

Ғылыми мақала

А.Г. Курбанов , Р.Б. Кажиақбарова , Б.Қ. Абралиева^{1;2} *Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ, Шымкент, Қазақстан*³ *Мирас Университеті, Шымкент, Қазақстан*(E-mail: ¹*agapasha.kurbanov.67@bk.ru*, ²*raushan.kazhiakbarova.75@mail.ru*,³*botagoz.abralieva@mail.ru*)**Қ.А. Ясауи шығармашылығындағы танымдық аспектілер**

Аңдатпа. Мақалада исламның сопылық түркі тармағының негізін қалаушы Қожа Ахмет Ясауидің қызметі мен дүниетанымына талдау жасалады. Түркі мәдениетінің негізін қалаушылардың бірі ретінде сипаттайтын Қ.А. Ясауидің жеке басы, қызметі туралы жазбаша куәліктер беріледі. Оның «Диуани Хикмет» шығармасын талдау негізінде оның діни-философиялық дүниетанымының сипаты туралы, оның Исламды түркі ортасына бейімдеуі, түркі тілдес халықтарды біртұтас мәдени-саяси қауымдастыққа біріктіруі, Ясауидің сара жолын құруы, түркі тілінің мәртебесін көтеруі, хикмет арқылы Шығыс философиясы мен поэзиясымен танысуы сияқты маңызды аспектілері бар сопылықтың негізін қалаушы ретіндегі қызметі қарастырылады.

Ясауидің ең әрідегі деген қолжазбасы бойынша лексика-фразеологиялық, морфологиялық, археологиялық сипаттамасын беру, сол арқылы түркі жазба әдеби тілінің қатысуы мен дамуы теориясына үлес қосу болды. Ясауи хикметтерінің тілі жайлы зерттеулерді жинақтай тілдік, танымдық тұрғыдан талдау жасау ең маңызды жұмыстардың бірі. Бұл – Ясауи шығармаларының тілдік қаттауы толық және жан-жақты талданып көрсетуге жол ашары даусыз. Мәдениет – қоғамның, адамның шығармашылық күштерімен адам қабілетінің тарихи дамуындағы белгілі-бір саты, деңгейін, адамның өмірі мен іс-әрекетін ұйымдастырудың формасы мен типін, адам баласы жасаған рухани және материалдық игіліктердің дәрежесін көрсетеді. Адамзаттың рухы мен келбеті, оның ерік бостандығы мен тарихи зейіні, рәміз, таңбалық жүйелері, орны толмайтын шығындары мен өсиеттері, өмірлік сабақтары, діні мен тілі – бәрі мәдениетпен бітісе қайнасқан. Сол себепті тіл мен мәдениетті, адамның дүниетанымын қоса алып қарастыру көптеген алғышарттарға жол ашады. Ахмет Ясауидің шығармашылығын мәтіндік тұрғыдан зерттеу оны барлық түркі халықтарының танымалдығы, жалпы маңызы мен өзектілігі және әртүрлі тарихи дәуірдегі ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл дәстүр соңғы онжылдықтарда қайта жаңданды. Соңғы жылдары Ясауидің өмірі мен шығармашылығын зерттеудегі философиялық-мистикалық бағыт ерекше қызығушылық танытуда. Осындай сопылық бағытта жазылған дүниенің бірі – Қожа Ахмет Ясауидің «Диуани хикметі» танымдық, тілдік тұрғыдан алғанда табиғатының ерекшелігіне байланысты зерттеуді талап етеді.

Түйін сөздер: Қ.А. Ясауи, лингвотаным, аспекті, көне түркі тілдері, тіл ұғымдары.

DOI: <https://doi.org/10.71078/40k49s46>

Түсті: 27.01.2025; Мақұлданды: 20.03.2025; Онлайн қолжетімді: 25.03.2025.

Кіріспе

Ұлттық тілдің өзіне ғана тән ерекшеліктерін, құпия сырын, табиғатын ашу, тіл жайындағы көзқарасты сол халықтың жан дүниесімен, тарихымен, ой-танымымен, мәдениетімен байланысты қарауды қажет етіп, оның кешенді сипатын күшейтеді.

Ал мәдениет болса адамның әрекетінен тыс өмір сүре алмайды. Сол себепті де адам, мәдениет, қоғам, тіл ұғымдары бір-бірімен өте тығыз байланыста бола отырып, үнемі бірін-бірі дамытып, жетілдіріп отырары даусыз. Соңғы кездерде философия, мәдениеттану, лингвистика, лингвомәдениеттану ғылымдары қарқынды дамыды деуге болады. Бұл ғылымдар адамға ерекше көңіл аударып, оның табиғатын, ішкі жан-дүниесін, менталитетін зерттеуге тырысуда.

Негізінен, мәдениет туралы әр түрлі еңбектерде мынадай анықтамаларды кездестіруге болады:

1. Мәдениет-адамзат баласының ақыл-ойы мен маңдай терін тудырған жетістіктердің бәрін қамтиды.

2. Мәдениет – халықтың мыңдаған жылдар бойындағы шығармашылығы, онда қауым мен жеке адамның рухани ізденісі, халықтың даналығы, адамгершілік нышаны жинақталады.

3. Мәдениет – адалдық мазмұнда болады. Мәдениеттің ерекшелігі сол – ол тек объективтік шындықты ғана емес, шығу жағынан қарағанда субъективті пікірді де қамтиды.

4. Мәдениет адам қабілеті игерген білімдердің жиынтығы (дін, заң, салт-дәстүр, өнер т.б.).

Жалпы Ясауидің философиялық көзқарастары, дүниетанымы, адамның және оның өмірінің мәні мен мақсатын, сондай-ақ оның негізін түсіндіру «Дафтар-и Авал» («Бірінші дәптер») еңбегінде көрініс тапты. Автордың басқа жазбасының абсолютті түпнұсқалығы туралы өзекті мәселелер А.К.Боровковтың (1904-1962), З.Б.Мухамедова (1922-1984) еңбектерінде қарастырылды. Сонымен қатар «Дафтар-и сани» («Екінші дәптер»), яғни әйгілі «Диуани хикмет» («Дана сөздер») шығармасы бар. Бұл әйгілі поэтикалық шығарма ретінде автор араб тілінде немесе бұрыннан бар әдеби дәстүрге қайшы келе отырып, түркі тілінде жазған. Осыған орай Ясауи шығармаларын танымдық тұрғыдан зерттеу өте маңызды (Исламов, (n.d.): 23).

Қ.А.Ясауи шығармашылығындағы лингвотанымдық аспектілер. Адам – белгілі бір ұлттық тілі мен менталитеті бар ірі тұлға. Ғылым адамды саналы, ішкі жан дүниесі, тағдыры бар жеке тұлға ретінде қарастыра бастады. Адам – Жер әлемінде өмір сүріп, дүниемен қарым-қатынасқа түсе алатын, Алланың әмірімен жаратылған, өзіндік ерік-күші бар тұлға.

Адам мен тіл арасындағы байланыс ғаламдарды ерте кезден-ақ қызықтыра бастаған. Солардың бірі – В. Гумбольдт. Ол былай дейді: «Изучение языка не заключает в себе конечной цели, а вместе со всеми прочими областями служит высшей и общей цели познания человечеством самого себя и своего отношения ко всему видимому и скрытому вокруг себя».

М.Бубер адамның үш жақты қатынасын ашып көрсетеді.

1. Әлемге деген қатынас;
2. Адамға деген қатынас;
3. Жаратушыға деген көзқарас.

Әлемге деген қатынас өнермен шектеледі, адамға деген қатынас махаббатпен шектеледі, жаратушыға деген көзқарас діни қатынаспен шектеледі. Адам мен адам арасындағы қатынас диалогпен айқындалады. Аллаға деген қатынас бізге естілмейтін, бірақ сезетін сезімдік құбылыстарға жауап қайтарумен нақтыланады. М.Бубер бөліп көрсеткен адамның жаратушыға деген көзқарасын зерттеу нысанымыз етіп алып отырған Қ.А.Ясауидің «Диуани хикметінен» де анық байқауымызға болады. Ясауидің баяндауынша: әрбір адам Аллаға бар ықыласымен, бар жан дүниесімен беріліп сиынуы тиіс. Аллаға деген көзқарасың шексіз махаббатқа ұласса ғана Хақ дидарын көре аласың деп, жаратушы бір Құдай екенін барша мұсылман қауымына түсіндіреді.

Э. Бенвенист 1960 жылдары жазған мақалаларында тіл табиғатының адамға берген сыйы. Сондықтан оны жасаңды деу қате пікір деп көретеді. Оны былай деп дәлелдейді: «Өмірде тек тілі бар, екінші адаммен тілдік қатынасқа түсе алатын адам ғана өмір сүреді. Тілдің арқасында адам субъект ретінде қалыптасады, тіл ғана шындықты бейнелей алады».

Мыңжылдық тоғысында адамды зерттеп білуге деген қызығушылық арта түсті. 1990 жылдан бастап Ресейде «Человек» атты журнал шыға бастаса, 1991 жылы РҒА Адам институты құрылды. 1990 жылы «Человек и культура» жинағы, 1991 жылы «Адамдағы адамшылық қасиеті» атты жинақ шыға бастады. Ал Н.Д.Аругюнова осы мәселе бойынша көптеген зерттеу жұмыстарын жүргізіп, 1998 жылы «Язык и мир человека» және «Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке» деген атпен екі кітабын жарыққа шығарды. Н.В. Уфимцева мен Ю.А.Сорокина әр ұлт өкілдері арасында тәжірибе жүргізіп, бір тілдегі көріністерге басқа ұлт өкілдеріне баға бергізу арқылы тілдік талдау жасады. Мәселен, орыс халқы өздеріне мейірімді, шыдамды, кішіпейілді, кең пейілді, ашық, сенгіш, талантты, өнертапқыш, интеллигентті, шындықты айтушы т.б. баға берсе, америкалықтар оларға, материалист, тату, қатты сөйлейтін, еркін, өркөкірек, өз ісіне берік, еңбексүйгіш, агрессивті, сараң, дөрекі т.б. баға берген.

Мәдениетті жасайтын да, мәдениетпен бірге өмір сүретін де – адам. Жеке тұлға мәдениет шеңберінде қалыптасады. Кеңістік – уақыт, тағдыр, құқық, байлық, еңбек, ар-ұят, өмір, өлім, бәрі – мәдениет категориялары. Бұлар жеке тұлғаны қалыптастыруға көмектесетін координаттар. Жеке тұлға туралы алғашқы пікірді И.Вейстербер айтқан. Орыс тіл білімінде оны жалғастырушы В. Виноградов жеке тұлғаны қалыптастыратын екі факторды атап өтті:

1. Автордың жеке тұлғасы;
2. Кейіпкердің жеке тұлғасы.

Ю.Н. Караулов: «Тілдік тұлға тек мәтінді құрылымдық – тілдік қасиеті жаңғынан ажырата алатын, шындықты дұрыс бейнелей алатын, өзіндік мақсаттық бағыты бар адамды айтамыз»- дейді. Оның пікірі бойынша тілдік тұлғаның үш құрылымдық деңгейі болуы тиіс:

1. Вербальдық-семантикалық деңгей;
2. Когнитивтік деңгей (білім, таным);
3. Прагматикалық деңгей (уәжділік пен мақсат);

Тілдік тұлға ұғымының құрылымын төмендегіше көрсетуге болады:

1. Бағамдық, дүниетанымдық, тәрбиелік компонент. Тіл дүние туралы алғашқы және терең түсінікті қалыптастырады.
2. Мәдениеттанымдық компонент. Бұл тілге деген қызығушылықты қалыптастырады.
3. Жеке тұлғалық компонент: жеке қасиеттердің қалыптасуы.

Тілдік тұлға әр түрлі деңгейдегі (ғылыми, тұрмыстық) қоғамдық санада, тілде көрініс тапқан мәдениет өрісінде өмір сүреді. Мәдениет сөздер мен сөз тіркестері, фразеологизмдерде, мәтіндерде көрініс табады. Әр мәдениеттің өзіне тән өлшемі мен координаттары бар. Ал, этностың бар өміріне рухани азық болған, тұрақты ұрпақ жалғастығына себепкер құбылыс –салт-дәстүрлердің ұлттық мәдениет бастауы екендігі сөзсіз. Мәдениет тілдің таңбалау қасиеті арқылы танылады. Оған дәлел халық ауыз әдебиеті үлгілері, соның ішінде біздің зерттеп отырған Қ.А. Ясауи «Хикметтері» екенін де ерекше атап кетуге болады (Маслова, 2001: 23).

XII ғасыр әдебиетінің үлгілеріне М. Қашқаридің сөздігін, Қ.А. Ясауидің «Диуани хикметін», Қ.А. Ясауи хикметтеріне сүйене отырып жазған Сүлеймен Бақырғанидің еңбектерін және т.б. туындыларды жатқызуға болады. Бұл шығармалардың барлығында діни мифтік таным өте көп кездеседі. Өйткені түркі әлемінде ислам діні IX-X ғғ.бастап кең таралып, ислам діні мойындала басталды. Сондықтан араб парсы мәдениетінің

түркі дүниесіне енуі нәтижесінде қалаларда дінді уағыздайтын мешіттер, медреселер, кітапханалар ашылып, діни сарында жазылған шығармалар пайда бола бастады. Осындай сопылық бағытта жазылған дүниенің бірі – Қожа Ахмет Ясауидің «Диуани хикметі» мен М. Қашқаридің сөздігі. Тарихи тұрғыдан ол дәуір туралы мәліметіміз шектеулі, өте аз. Тарихи құндылықтардың ішіндегі дереккөздердің жұтаңдығы, өте аздығы өз алдына бөлек нәрсе, ал, қолда бар деректердің өзін алып қарағанда, олар жеткіліксіз, оларды әлі де зерттеп толықтыра түсу керек. Қашқари, Ясауи өмір сүрген дәуірдің тарихи, діни, саяси-әлеуметтік, экономикалық, мәдени-әдеби қабаттары әлі де зерттей түсуді қажет етеді. Қолда бар деректердің өзі М. Қашқаридің, Қ.А. Ясауидің туған жері, өскен ортасы, оқыған мектептері мен рухани-мәдени әлемінен өз дәрежесінде ақпарат бере алмайды. Сондықтан да Ясауи өмір сүрген әлемдегі исламның хал-жағдайы, сопылық дүниетаным мен тариқаттардың рет саны мен сапасы, ғылымы, ілімі мен білімі арасындағы қатынастың мәні зерттелмей, анықталмай отырғандығы толғаңдыратын мәселе. Десек те, Әл-Фараби, ибн Сина, М. Қашқари, Қ.А. Ясауи, С. Бақырғани туралы жазылған тарихи, мәдени, әдеби маңыздылығы бар дереккөздердің көпшілігі аңыз-әңгімелерден құралған деп айтуға болады. Сонымен қатар, олар туралы деректер қазіргі заманға ұрпақтан-ұрпаққа ауызша жеткен. Олар кейін ғана хатқа түсіп, бір жүйеге келтірілген. Бұл соңғы уақыттың жемісі, жеткен жетістігі.

Жалпы алғанда, түркі заманындағы ислам әдебиеті, мәдениеті мен философиясы хикмет ретінде халық арасында жақсы танылған және Ясауи, Бақырғани хикметтері өздері өмір сүрген дәуірдің философиясын толық бейнелеп беретін дүниетанымдық, психологиялық ойлау жүйесі (Көпрүлү, 1999: 65-68).

XII ғасырдағы барлық әдебиет үлгілеріне тән «Хикмет» – ислам философиясын басқа философиялық мектептерден ажыратып тұрған, жинақтаушы ұғым, дүниетанымдық ойлау жүйесін құрайтынын жоғарыда айтқан болатынбыз. Фараби, Ибн Сина, Матуриди, Баласағұн, Қашқари, Иүгнеки, Ясауи сияқты даналарымыз Құранға негізделген хикметтері арқылы түрік-ислам өркениетіне жол салды. Мысалы, Фараби болмыстың мәніне жетуді рухани арылу мен рухтың интеллектуалдық тұрғыдан дамуына негіздесе, Ибн Сина да болмыстың мәнін құдайлық махаббат арқылы негіздеді. Ал, Ясауи бәрін жаратушы бір Алла деп есептейді.

Тіршілік заңдылығы мен құндылығы, өмір мен өлім, ізгілік пен зұлымдық, жақсылық пен жамандық, достық пен қастық, ақ пен қара арасындағы бітіспес қарама-қайшылық постмодернизм поэзиясында мүлде жаңа қалпымен мүсінделді. Фәнидің қас қағым сәттілігі мен бақидың мәңгіліктігін көркемдік танымында жаңаша түрлендірген ақындар бұл заңдылықты табиғат құбылысымен астастыра бейнеледі.

Мифтік таным негізінде туындаған оқиғалар мен сол негіздегі бейнелер адамзаттың этикалық және эстетикалық мұраттарына қызмет етіп келе жатқанына ежелгі, орта, қазіргі дәуірлердегі фольклорлық мұралар, ауыз әдебиетінің үлгілері, қазіргі көркем әдебиет туындылары мысал бола алатыны даусыз. Қазақ әдебиетіндегі, сонымен қатар, әлем әдебиетіндегі классикалық дәуірден басталып, бүгінгі XIX-XX ғасырдағы қазіргі дәуірдегі әдебиетке дейін жалғасқан халықтың мифтік дүниетанымы сан алуан бейнелілікті, көркемдік қалыптарды түзіп, өзінің мүмкіндігін танытуда. Ұлттық әдебиетіміздегі осындай жаңа сипатқа ие болған поэзиялық, прозалық баға жетпес туындылардың барлығы дерлік осы мифопоэтикалық пішіндермен бейнеленіп, көркемделген. Мифтік танымның халықтың дүниетанымында тылсым сыр, киелі салт-дәстүр, әулиелік туралы саналы ойлар мен пікірлерді күрделі түрде жинақтап көрсетуінің өзі маңызды құбылыс екенін дәлелдейді. Оның өзі күрделі көркемдік тәсіл болып саналады. Мысалы, халықтың мифтік түсініктегі бойынша күн мен түннің арасындағы шекара өлеңде «қақпа» пішінінде көрінген. Қақпаның ішіндегі «түн – көк төбет» метафорасы келесі шумақта күрделене түседі. Түнгі суреттің бірін осылай «көк төбет» әрекетімен бере отырып, келесі жолдарда

қара түнді қара суға ұқсатады. Мәселен,

Қап-қараңғы үрейдің арқасындай,
Мына түннен азырақ қорқасың да,
Күлген сайын сырттағы күрең боран
Жын жылайды пешіңнің қолқасында.

ҚожаАхмет Ясауидің «Диуани Хикмет» атты өлеңдер жинағы орта ғасырлардағы (XII ғ.) түркі жазба ескерткіштерінің бірі. Қ.А.Ясауидің бұл шығармасы туралы, жазылу тарихы жайлы Қазақ ССР 4 томдық қысқаша энциклопедиясында төмендегіше түсініктеме беріліп өткен: «1157 жылы 63 жасқа толғаннан кейін пайғамбар жасына жеттім, бұдан әрі өмір сүруім күпірлік деген оймен осы күнгі өзінің кесенесі маңынан жер асты мешітін-хилует салдырып, сонда ғұмыр кешеді. Хилуетте өткізген он жылдың ішінде А.Ясауи өзінің атақты «Диуани Хикмет» («Даналық сөздердің жиынтығы») деп аталатын циклды өлеңдерін жазады. А.Ясауидің «Диуани Хикмет» тәрізді көне түркі мәдениетінің озық үлгісі қазақ халқының құрылу кезінде оның эстетикалық мәдениетінің қалыптасуына зор ықпалын тигізді. Бұл шығарма өз заманының рухани саладағы игі жетістіктерінің бірі екеніне ешкім дау келтіре алмас. Өйткені ол сол замандағы қоғамның рухани өмірін көркейте түсті. Сопылық өлеңдерді қамтыған әйгілі шығарманың қай жағынан алсақ та үлкен мәні бар:

1. «Диуани хикмет» тілдік және әдеби шығармалар, туындылар өте аз болған дәуірге жатады. Сондықтан мұндай шығарманың тілі жағынан болсын, әдебиет тарихы тұрғысынан болсын құнды болуы шарт.

2. «Диуани хикмет» сопылық түркі әдебиетінің ең маңызды жәдігері болғандықтан ертеден бері шығыстанушылардың назарын аударып келеді. Қазіргі уақытқа дейін жеткілікті зерттелмегенімен жеке дара кейбір зерттеулер жүргізіліп, баспа беттеріне жарияланып, енді кейбірі батыс тілдеріне де аударылды.

3. Шығыстанушылардың назарын аударып келген бұл шығарма тілдік қолданысы жағынан да, тәрбиелік мәні мен діни ұғымдарды насихаттауы жағынан да өте маңызды еңбектерінің бірі.

«Диуани хикмет» әдеби тұрғыда біршама зерттелгенімен, тілдік тұрғыдан зерттелуі кенже қалып келеді. Күні бүгінге дейін жарық көрген зерттеу жұмыстарында Ясауидің өмірбаяны, діни көзқарастары мен қызметі, уағыздары жайында мәселелер қарастырылған. Ал тілдік жағын қарастырған ғылыми зерттеулер аз.

Қ.А. Ясауи тіліне қатысты жалпы пікір айтқандардың бірі – А.К. Боровков. Ол Ясауи мұрасын қолжазба негізінде зерттеп, оның лексикалық, грамматикалық, морфологиялық құрылымына талдау жасаған.

Бұдан тыс баспа беттерінде жарық көрген еңбектерде С.Е. Малов, Л.М. Мелиоранский, акад. К. Залеман, Н.А. Баскаков секілді орыс түркітанушыларының, Ф.Көпрүлү, С.Айдын, К.Ераслан секілді түрік ғалымдарының, М.Дулатов, Ж.Аймауытов, Ә.Марғұлан, С.Дәуітов, Р.Сыздықова, Ә. Құрышжанұлы, Ә.Қоңыратбаев т. б. өзбек, орыс, түрік ғалымдар біршама зерттеулер жүргізіп, сөз еткен.

Қ.А. Ясауи өмір сүрген дәуірдегі сопылық бағыт, соған байланысты туындаған Ясауи ағымының тарихы, дүниетанымы, шыққан тегі, ортасы, білім алған орындары, білім берген ұстаздары, ағымын әрі қарай ұштастырып жалғастырған шәкірттері жайында да зерттеулер, жүргізіп, түрлі пікірлер айтқан ғалымдар да бар. Мысалы, фон Г.Э.Грюнбаум, Дж.Тримингэм сияқты шетелдік ғалымдар; В.Д.Греков, В.В.Бартольд, А.Л.Гаррицкий, С.Э.Бертельс, В.А.Гордлевский, С.Г.Кляшторный, Г.М.Султанов сияқты орыс ғалымдары, К.Ераслан, Ерхан Айдын тәрізді түрік, М.Дулатов, М.Ж.Көпеев, Ж.Аймауытов, Қ.Жұбанов, Ж.Жолаев, Ә.Марғұлан, М.Әуезов, Ә.Қоңыратбаев, К.Тәжікова, М.Жармұхамедов, С.Дәуітов, М.Шафиғи, Ә.Күмісбаев сияқты қазақ ғалымдарының есімдерін бір бөлек

атауға болады. Олар хикметтерінің мәтінін біршама талдап, өз тұжырымдарын ұсынған.

Қ.А.Ясауи тіліне қатысты жалпы пікір айтқандардың бірі ретінде А.К.Боровковты атауға болады. Ол Ясауи мұрасын қолжазба негізінде зерттеп, оның лексикалық, грамматикалық, морфологиялық құрылымдарына талдау жасаған. Ол өз ізденістерін тек бір ғана қолжазбаның мәтіні бойынша жүргізді. Бұл қолжазба орыс ғалымы акад. К.Г.Залеманның ХІХ соңғы кезінде Самарқанд қаласынан Ресейге алып шыққан қолжазбасы болатын. А.К.Боровковтың бұл зерттеуін Р.Сыздықова жүйелі түрде, белгілі бір тәртіппен жасалған талдау емес, дегенмен нақты фактілерді көрсеткен жақсы зерттеу үлгісі деп санайды.

Ал түркі халықтарының ішінде Ясауиді ең алғашқылардың бірі болып кеңірек таныстырған түрік ғалымы проф. Мехмет Фуат Көпрүлү болатын. Ол өзінің ең алғашқы мақаласын 1913 ж. «Ахмет Ясауи мен оның шағатай тіліне ықпалы» деген атпен жариялайды. Кейінірек 1918 жылы «Түркі әдебиетіндегі алғашқы сопы-ақындар» атты монографиясын Стамбул қаласында басып шығарады. Онда Ясуидің өмірі мен діни қызметі, жеке көзқарастары туралы сөз етеді. Бірақ бұл монографияның бір ерекшелігі автор мұнда Ясауи хикметтерінің тіліне талдау жүргізбейді. 1999 жылы М.Ф.Көпрүлүнің аталған еңбегін түрік ғалымы Кенан Коч қазақ тіліне аударған. Бұл еңбек жөнінде Р.Сыздықова толығырақ баяндап, халыққа таныстырған (Көпрүлү, 1999: 41).

Меһмет Фуат Көпрүлүнің «Қожа Ахмет Ясауи. Танымы мен тағлымы» деген зерттеуінде «Диуани хикметке» жан-жақты сипаттама берілген. Алайда тілдік мәні жөнінде терең талдау берілмеген. Дәл осы жөнінде ол былай дейді: «Біздің бұл бірнеше жазба нұсқалар жөніндегі зерттеулеріміз өкінішке орай, тіл және әдебиет тұрғысынан алғанда ешқандай жақсы нәтиже бере алмады, яғни бұл маңызды шығарманың ескі нұсқасына ойымызды терең жеткізе алмадық». Автор шығарманың бір рет Стамбұлда, төрт рет Қазанда, бір рет тас баспа ретінде Ташкентте басылғанын айта келе, олардың ешқандай сенуге тұрмайтын жаңа жазбаларға сүйене отырып жасалғандығын ескертеді. Стамбұл басылымындағы бес-алты өлең мен Қазан басылымындағы екінші бір өлеңнен басқаларының бәрі Құл Қожа Ахмет, Қожа Ахмет Ясауи, Ахмет Мискин деген секілді бір-біріне өте ұқсас бірнеше әртүрлі жақын лақап аттарды пайдаланған бір ақынға тиесілі екендігін атап көрсетеді. Бұл лақап есімнің иесі – Қожа Ахмет Ясауи деген абсолюттік хақиқат ретінде үстем болып отырғандығын айта келе, өзінің бұл пікірмен келіспейтіндігі жөнінде өз ойын білдірген. Оның пікірінше: «Жоғарыда атап көрсеткен Құл Қожа Ахмет, Ахмет Мискин т.б. сияқты лақаптармен жазылған шығармалардың барлығын Ахмет Ясауиге телімеу үшін жеткілікті дәрежеде тарихи және әдеби дәлел бар. Егер сол дәлеліміз дұрыс болса, онда бүгін Қожа Ахмет Ясауиге телініп жүрген бұл «Диуани хикмет» дәруіштерінің ішіндегі Ахмет деген бір ақынға тиісті болуы да мүмкін. Өйткені Стамбұл басылымындағы «Диуани хикметтің» бірнеше жерінде «Дефтери-сани» (екінші дәптер) мәселесі қайта-қайта айтылып өтеді. Бәлкім ол «Диуаниды» құрастырған ақынның Қожа Ахмет Ясауидің шығармасын «алғашқы дәптер» деп есептеп, дәл сондай стильдегі «хикметтерден» тұрғаны үшін «Диуани хикмет» есімін өз шығармасын «екінші дәптер» деп есептеген шығар. «Диуанидың болсын, оны құрастырған ақынның аттас болуынан болсын жазылған шығарманың кейіндері ескі танымал сопыға теліну мүмкіндігі әбден ықтимал».

Ф. Көпрүлүнің өз еңбегінде атап көрсеткен болжамдары бүгін өз шешімін табуда. Тіл зерттеуші ғалымдар Қ.А. Ясауи шығармаларының тілін зерттеуді біртіндеп қолға алып, оның шығармаларындағы фонетикалық, лексикалық, морфологиялық ерекшеліктерді жан-жақты зерттеп көрсетуде.

Орта ғасырдағы түркі әдеби тілдерінің қалыптасуы мен дамуы туралы мәселемен

шетелдік ғалымдармен бірге В.В.Радлов, К.Г.Залеман, С.Е.Малов, А.Н.Самойлович, Э.Р.Тенишев, А.М.Щербак, Э.Фазылов, С.Н.Иванов, З.Мұхамедова, А.Н.Кононов сияқты атақты түркологтардың да айналысқандығы туралы жоғарыда аталып өтті. Бұл ғалымдардың барлығы ерлік есерткіш тілін лингвистикалық тұрғыдан талдап, оларға сипаттама берді. Бұлар да Ясауи тілінің түп негізі қазіргі түркі тілдеріне қатысы туралы айтылған ой-пікірлері әртүрлі, кейде тіпті бір-біріне қарама-қарсы келетін жерлері де көптеп кездесіп жатады. Дәл қазіргі уақытқа дейін Ясауи хикметтерінің тілі жайлы мәселе зерттеушілер арасында дау-дамай туғызып келеді. Р.Сыздықова Ә.Нәжіптің оның тілін қыпшақ пен оғыз тайпаларының тілдеріне негізделген десе, К.Г.Залеман, акад. С.Е.Малов, А.К.Боровков, А.Н.Кононовтардың, Н.А.Баскаков, Ф.Көпрүлү сияқты ғалымдар Ясауи тілінің XI-XII ғасырларда Сырдарияның төменгі ағысын мекендеген отырықшы және көшпелі түркі тайпаларының тілдерінен іздегендігін айтады.

А.Н. Кононовтың оны қараханидтер дәуіріндегі қарлұқ-ұйғыр жазба тіл үлгілерінің тіліне жақын келетіндігін айтса, А. К. Боровков оның оғыз-қыпшақ тілінің үлгісі деп санайтындығын, ал А.М. Щербактың оны оғыз тайпаларының тілі емес деп көрсеткендігін атап көрсетіп, осы мәселені шешу жолындағы өзіндік пікірлерін мысалдармен дәлелдеп көрсеткен. Ғалым бұл жөнінде былай дейді: «Ясауи хикметтерінің сөздік қазынасы мен фонетика-морфологиялық бітімі бір ғана түркі тілін былай қойғанда, бір ғана қыпшақтың немесе оғұздың, я болмаса қарлұқтың тобына жатпайды, мұнда өзге де түркі жазба ескерткіштері сияқты бұлардың барлығының да үлгілері орын алған. Бірақ Ясауи тілінің сүйегі қыпшақтың, оның - j тобына (йакын, йоқ, йаман) жататын тіл. Сонымен қатар мұнда оғұз элементтерінің мықты араласуы көзге түседі. Көп ретте қыпшақ-оғұз қатарлары жарыса қолданылып отырады, сондықтан Ясауи тілінің негізі қыпшақ-оғұз әдеби тілі деп бізден бұрын айтылған тұжырымды біздің талдауларымыз да қуаттайды.

Өзбек тілі мен әдебиеті тарихында Ясауи шығармашылығы жеке тарау болып соңғы елуінші жылдардан бері ене бастаған. Қазір Э.Рустамов сияқты өзбек ғалымы өз зерттеулерін жариялап жүр.

Қазақ ғалымдарының арасында да Ясауи тіліне қатысты айтылып келе жатқан пікірлер де баршылық, бірақ олардың көбі жалпы сипаттама беріп өткен. Нақты тұжырымдар жасап, ескерткіш тілін арнайы зерттеп, монографиялық еңбек жариялағандар, пікір білдергендер жоқтың қасы.

Қ.А. Ясауи шығармаларының зерттелуі жайлы сөз болғанда М.Дулатов, Қ.Жұбанов, Ж.Жолаев, Ә.Құрышжанов, Р.Сыздықовалардың есімдерін атамай кетпеске болмайды. Осы аталған ғалымдардың ішінде Ясауи туралы алғашқы сөздерді М.Дулатовтан оқи аламыз. Бұл туралы ол былай деп жазады: «Қ.А. Ясауи 1166-1167 жылы опат болып, оның бейітін түркі тұқымы, әсіресе, қазақ халқы әр уақыт зиярат ететін болған. Бұған қарағанда Әзірет Сұлтанды қазақты құрған ру- тайпалар о бастан қадір тұтып, іліміне бой ұсынған. Бұл дәстүр ХҮІІ ғасырдан бастап Түркістанды қазақ хандары бтлегеннен кейін, одан сайын күшейіп, соңғы ғасырларға, тіпті, күні бүгінге дейін халқымыздың өмір-тіршілігіне келіп ұласқан дауте болады (Сыздықова, 2000: 46).

М.Дулатовтан кейін Қ.А. Ясауи туралы сөз еткен проф. Құдайберген Жұбанов пен Жанғазы Жолаев. 1999 жылы осы аталған екі ғалымның авторлығымен «Жұлдыз» журналының 8 номерінде «Қ.А.Ясауи» атты көлемді басылып шығады. Бұл мақала туралы проф. Есет Жұбановтың алғысөзі берілген. Мақалада Қ.А.Ясауидің тілін тануға қатысты ой-пікірлері де берілген. Авторлар мұнда Ясауи тілі әлі толық зерттеліп біткен жоқ, оны зерттеудің маңызы өте зор, «Диуани Хикмет» тілі қазіргі түркі халықтарының ішінде қайссының тілі жақын екендігі туралы үзілді-кесілді жауап беру де қиын дейді.

1966 жылы Т.Есембаев Қ.А. Ясауидің поэзиясын, оның тіліндегі сопылық терминдерді, көріктеуіш элементтерін, поэзиясын зерттеудің кейбір қағидаларын сөз еткен. Ал

М.Жармұхамедов шығарма тілінде кездесетін араб сөздеріне біршама талдау жасап өткен.

Б.Жұбатова болса кейбір грамматикалық элементтеріне талдау жасап, біраз зерттеу жұмыстарын жүргізген. Ал Р.Бердібаев өз еңбегінде Ясауи поэзиясы мен қазақ поэзиясы арасындағы байланыс, ұқсастықтар туралы, оның өмір сүрген дәуірі жайында сөз қозғайды.

Ә.Құрышжанов Ясауи тіліне, оның лексикалық сипаты мен ерекшеліктеріне назар аудара отырып, текстологиясы мен аудармасына байланысты құнды пікірлер айтып, аударма ісінде кеткен кемшіліктерге тоқталып, қате аударылған сөздерді түзетіп, аударманың дұрыс үлгісін көрсетіп береді.

Зерттеу әдістемесі

Зерттеу тақырыбының ерекшелігі мен мақсатына байланысты бұл жұмыста синхрондық тұрғыдағы сипаттамалы, салыстырмалы, салғастырмалы, құрылымдық (структуралық), жүйелеу, топтау, бағалау, талдау (семасиологиялық) тәсілдері қолданылады.

Нәтижелер мен талқылау

Тілдік ерекшеліктер Р.Сыздықованың «Ясауи Хикметтерінің тілі» деген көлемді еңбегінде жан-жақты сипатталған. Автор бұл еңбегінде «Хикметтің» зерттелу тарихына тоқталып, даналық жырлардың фонетикалық, лексикалық, морфологиялық сипатына терең талдау жасап көрсеткен. Хикмет тілінің көркемдік сипатына тоқталып, өлең құрылысы, тілдік негізі туралы баяндай келіп, Самарқанда қолжазбасының транскрипцияланған нұсқасы мен қолжазба мәтіннің өлең жолдарына келтірілген нұсқасын, қолжазбаның факсимилиесін, хикметтегі араб-парсы сөздерін, түркі сөздерін талдап көрсетеді (Сыздықова, 2004: 87). Бұл туралы өз еңбегінде былай дейді: «Ясауи хикметтерінің тілі» атты зерттеудің нысаны көп. Бұл еңбекте осы көп шаруаның ішінде бір ғана мақсатты көздедік: ол- Ясауидің ең әрідегі деген бір қолжазбасы бойынша лексика-фразеологиялық, морфологиялық, археологиялық сипаттамасын беру, сол арқылы түркі жазба әдеби тілінің қатысуы мен дамуы теориясына үлес қосу болды. Осы еңбекте Ясауи хикметтерінің тілі жайлы айтқан пікірлерін 2004 жылы жарық көрген «Ясауи Хикметтерінің тілі» деген еңбегінде терең талдап көрсеткен. Бұл- Ясауи шығармаларының тілдік қаттауы толық және жан - жақты талданып көрсетілген еңбек.

Талқылау мен бақылау. 1993 жылы «Ана тілі» баспасынан жарық көрген «Қазақ әдеби тілінің тарихы» атты оқулығында Р.Сыздықова Ясауи хикметтерінің Самарқанд, Стамбұл, Ташкент, Қазан, Санкт-Петербург нұсқаларындағы айырмашылықтар жайлы айта келе, А.К.Боровков, П.М.Мелиоранский, М.Көпрүлүннің Ясауи шығармаларының арасына басқа авторлардың Ясауише жазған туындыларының еніп кеткендігі жөніндегі пікірлермен келісетіндігі туралы өз пікірін білдірген (Құрышжанов, 1994: 65).

Ясауи мұрасында баяндалатын сопылық ілімнің зерттелу тарихына біршама түсініктеме беріп өткен ғалым ретінде С.Дәуітұлын атауға болады. Ол өз еңбегін 1998 жылы «Диуани хикмет хақында» деген атпен жариялайды. Ал А.Әбуов өз мақаласында жалпы суфизм мен Ясауи ағымының тарихын, дүниеге деген көзқарасын, дүниетаным тарихын философиялық тұрғыдан қарастырады, жүйелеп көрсетуге тырысады. Бірақ лингвистика саласы бойынша бұл еңбектерде ешқандай ой-тұжырымдар берілмеген, талдаулар жасалмаған (Дәуітұлы, 1998: 41).

Ясауи хикметтерінің танымдық мәніне тоқталып, ілімі туралы біраз сөз еткен ғалым ретінде Т.Еңсегеновті айтуға болады. Ол былай дейді: «Өз топшылауымызша Қ.А.Ясауи аласапыран өмірге қайран қалып, оның зұлымдық, жауыздығына ем іздеп,

одан құтылудың жолын қарастырып, талай елді шарлаған. Бұған хикметтегі Ясауи сөзі айғақ бола алады.

Ясауи шығармаларының аударылуы жөнінде де біраз пікірлерге тоқталуға болады. Бір жүйеге түсіріп, қазақ тіліне аударып, алғашқылардың бірі болып толық жеке кітап етіп басып шығарған М.Жармұхамедұлы, С.Дәуітұлы, М.Шафиғи, жинаққа қазақшасы мен шағатай тіліндегі нұсқалар қатар берілген. М.Жармұхамедұлы өз аудармаларына негіз етіп ең көне көне нұсқаларының бірі, жаңаша 1897 жылы (ескіше 1315 ж) Ыстамбул қаласында басылып, Республикалық Ұлттық кітапханасында сақаталып келген нұсқасын алғандығы туралы жазады (Маслова В.А., 2001).

Бұл авторлардың аудармаларынан бұрын да 1990 жылы «Орталық Қазақстан» газетінде С.Битеновтің аудармасы жарық көреді. 1991 жылы Ж.Әбдірашевтің құрастыруымен ақынның бір хикметі шағатай, түрік, қазақ тілдерінде жарық көреді. Бірақ бұлар толық аударма емес еді.

2002 жылы Мырзагелді Кемелдің аудармасы жарық көреді. Ол өз аудармасына негіз етіп белгілі түркітанушы М.Жармұхамедұлы, М.Шафиғи, С.Дәуітұлының жолма-жол аударған Ыстамбул нұсқасын алғандығы жайында айтып кетеді (Кемел, 2002).

Қорытынды

Барлық зерттеу жұмыстарындағы пікірлерді салыстырып қарасақ, әр түрлі пікірлердің туындауына Ясауи шығармаларының ішіне араласып кеткен Ясауишілердің туындыларының тілі себеп болған шығар деген ойдың бой көрсетуі де мүмкін. Қалай болғанда да бүкіл түркі дүниесіне ортақ үлгі болып саналатын Ясауи шығармалары әлі де жан-жақты зерттеуді қажет етеді. Р.Сыздықова Ясауидің тілін зерттеу өз алдына үлкен бір сала деп есептейді. Қазіргі кезде шығарма қазақ тілінде көптеп тараған. Халқымыз оны даналық сөз, имандылыққа тәрбиелейтін құнды еңбек деп санайды.

Әдебиеттер тізімі

Дәуітұлы, С. (1998). Диуани хикмет хақында. Алматы.

Исламов, Р. Ф. (n.d.). Ahmed Yasevi: жизнь и творческая деятельность. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/ahmed-yasevi-zhizn-i-tvorcheskaya-deyatelnost-k-voprosu-izucheniya/viewer>

Кемел, М. (2002). Қожа Ахмет Ясауи. Хикметтер (Даналық кітабы). Астана: Аударма.

Көпрүлү, М. Ф. (1999). Қожа Ахмет Ясауи. Танымы мен тағлымы. Шымкент.

Құрышжанов, Ә. (1994). Қ.А. Ясауи шығармаларын зерттеудің кейбір мәселелері. ҚР ҰҒА хабаршысы. Тіл, әдебиет сериясы, (5), 24-33.

Маслова, В. А. (2001). Лингвокультурология. Москва: Академия.

Сыздықова, Р. (2000). Ясауи мұрасының зерттелу тарихынан. ҚР ҰҒА хабаршысы. Тіл, әдебиет сериясы, (5, 6), 3-5.

Сыздықова, Р. (2004). Ясауи хикметтерінің тілі. Алматы.

References

Dauytuly, S. (1998). On Diwani Hikmet. Almaty.

Islamov, R. F. (n.d.). Ahmed Yassawi: Life and creative activity. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/ahmed-yasevi-zhizn-i-tvorcheskaya-deyatelnost-k-voprosu-izucheniya/viewer>

Kemel, M. (2002). Khoja Ahmed Yasawi: Hikmets (The Book of Wisdom). Astana: Audarma.

Köprülü, M. F. (1999). Khoja Ahmed Yasawi: His cognition and teachings. Shymkent.

Kuryshzhanov, A. (1994). Some issues of studying the works of Khoja Ahmed Yasawi. Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Language and Literature Series, (5), 24-33.

Maslova, V. A. (2001). Linguoculturology. Moscow: Akademiya.

Syzdykova, R. (2000). History of the study of Yassawi's heritage. Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Language and Literature Series, (5, 6), 3-5.

Syzdykova, R. (2004). The language of Yassawi's hikmets. Almaty.

A.G. Kurbanov¹, R.B. Kazhiakbarova², B.K. Abralieva³

^{1, 2}*U.Zhanibekov SKPU, Shymkent, Kazakhstan*

³*Miras University, Shymkent, Kazakhstan*

(E-mail: ¹*agapasha.kurbanov.67@bk.ru*, ²*raushan.kazhiakbarova.75@mail.ru*,

³*botagoz.abralieva@mail.ru*)

Cognitive Aspects in the Work of K.A. Yasawi

Abstract. The article analyzes the activities and worldview of Khoja Ahmed Yasawi, the founder of the Sufi Turkic branch of Islam. Written testimonies are given about the identity and activities of H. A. Yassawi, who characterizes him as one of the founders of Turkic culture. Based on the analysis of his work «Diwani Hikmet», his work as the founder of Sufism is considered, which has such important aspects as the nature of his religious and philosophical worldview, his adaptation of Islam to the Turkic environment, the unification of Turkic-speaking peoples into a single cultural and political community, the creation of the path of yasawi Sarah, raising the status of the Turkic language, familiarization with Eastern philosophy and poetry through wisdom.

The most important thing was to give a lexical-phraseological, morphological, archaeological description of yasawi's manuscript, thereby contributing to the theory of the participation and development of the Turkic written literary language. One of the most important works is a linguistic and cognitive analysis of research on the language of yassawi wisdom. It is undeniable that the linguistic overtones of Yassawi's works allow for a complete and comprehensive analysis. Culture - a certain stage in the historical development of society, human creative forces and human abilities, reflects the level, form and type of Organization of human life and activities, the degree of spiritual and material benefits created by human beings. The spirit and appearance of humanity, its free will and historical attention, symbols, symbol systems, irreparable losses and precepts, life lessons, religion and language are all intertwined with culture. Therefore, the consideration of language and culture, including the worldview of a person, opens up many prerequisites. A textual study of the work of Ahmet Yasawi makes it possible to identify the popularity, general significance and relevance of all Turkic peoples and their features in different historical eras. This tradition has been revived in recent decades. In recent years, the philosophical and mystical direction in the study of Yasawi's life and work has been of particular interest. One of these Sufi texts – Khoja Ahmed Yasawi's «Diwani Hikmet»- requires a cognitive, linguistic study due to the specifics of its nature.

Keywords: K.A.Yasawi, linguotology, aspect, ancient Turkic languages, language concepts.

А.Г. Курбанов¹, Р.Б. Кажиақбарова², Б.К. Абралиева³

^{1,2} ЮКПУ им. О. Жанибекова, Шымкент, Қазақстан

³ Университет Мираc, Шымкент, Қазақстан

(E-mail: ¹agapasha.kurbanov.67@bk.ru, ²raushan.kazhiakbarova.75@mail.ru,

³botagoz.abralieva@mail.ru)

Познавательные аспекты в творчестве Х.А. Ясави

Аннотация. В статье анализируется деятельность и мировоззрение Ходжи Ахмеда Ясави, основателя суфийской тюркской ветви ислама. Выдаются письменные свидетельства о личности, деятельности Х.А. Яссауи, характеризующего его как одного из основоположников тюркской культуры. На основе анализа его работы «Дивани Хикмет» рассматривается его деятельность как основателя суфизма с такими важными аспектами, как его религиозно-философское мировоззрение, его адаптация Ислама к тюркской среде, объединение тюркоязычных народов в единое культурно-политическое сообщество, повышение статуса тюркского языка, знакомство с восточной философией и поэзией через хикмет.

Самым важным было дать лексико-фразеологическое, морфологическое, археологическое описание по рукописи Ясави, тем самым способствуя теории участия и развития тюркского письменного литературного языка. Одной из самых важных работ является обобщение исследований о языке хикметов Ясави с точки зрения языкового и когнитивного анализа. Неоспоримо, что языковая жестикюляция произведений Ясави дает возможность для полного и всестороннего анализа. Культура-отражает определенную ступень, уровень в историческом развитии общества, творческих сил человека и человеческих способностей, форму и тип организации жизни и деятельности человека, степень духовных и материальных благ, совершаемых человеком. Дух и облик человечества, его свобода воли и историческое внимание, символические, знаковые системы, непоправимые потери и заповеди, жизненные уроки, религия и язык – все это вместе с культурой. Именно поэтому рассмотрение языка и культуры, включая мировоззрение человека, открывает путь ко многим предпосылкам. Текстовое изучение творчества Ахмета Ясави позволяет определить его популярность, общее значение и актуальность всех тюркских народов и особенности различных исторических эпох. Эта традиция возродилась в последние десятилетия. В последние годы особый интерес представляет философско-мистическое направление в изучении жизни и творчества Ясави. «Дивани Хикмет» Ходжи Ахмеда Ясави, один из миров, написанных в таком суфийском направлении, требует изучения в когнитивном, языковом плане в зависимости от специфики его природы.

Ключевые слова: Х.А. Ясави, аспекты, древнетюркские языки, языковые понятия.

Автор туралы мәлімет:

Курбанов Агапаша Гулалұлы – филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан.

Кажиақбарова Раушан Батыршақызы – филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан.

Абралиева Ботагөз Қалдыбекқызы – «Тілдер және әдебиет» секторының аға оқытушысы, Мираc Университеті, Шымкент, Қазақстан.

Information about authors:

Kurbanov Agapasha Gulalovich – candidate of philological Sciences, Associate Professor, South Kazakhstan Pedagogical University named after U. Zhanibekov, Shymkent, Kazakhstan.

Kazhiakbarova Raushan Batyrshayevna – candidate of philological Sciences, Associate Professor, South Kazakhstan Pedagogical University named after U. Zhanibekov, Shymkent, Kazakhstan.

Abralieva Botagoz Kaldybekovna – Senior Lecturer of the sector «Languages and literature», Miras University, Shymkent, Kazakhstan.

Сведения об авторах:

Курбанов Агапаша Гулалович – кандидат филологических наук, доцент, Южно-Казахстанский педагогический университет имени О. Жанибекова, Шымкент, Казахстан.

Кажиақбарова Раушан Батыршаевна – кандидат филологических наук, доцент, Южно-Казахстанский педагогический университет имени О. Жанибекова, Шымкент, Казахстан.

Абралиева Ботагоз Калдыбековна – старший преподаватель сектора «Языки и литература», университет Мирас, Шымкент, Казахстан.